

Bài báo nghiên cứu

CẬU HAI MIÊN: TỪ ĐỜI THỰC BƯỚC VÀO TÁC PHẨM

Dương Mỹ Thắm

Trường Đại học Văn Hiến

Tác giả liên hệ: Dương Mỹ Thắm – Email: mythamduong@gmail.com

Ngày nhận bài: 08-7-2019; ngày nhận bài sửa: 24-9-2019, ngày chấp nhận đăng: 10-12-2019

TÓM TẮT

Bài viết tìm hiểu về nhân vật lịch sử Huỳnh Công Miên và hình tượng nhân vật Hai Miên được tái hiện trong các tác phẩm truyện thơ Quốc ngữ Nam Kỳ “Cậu Hai Miên” của tác giả Nguyễn Bá Thời, Cử Hoành Sơn; từ đó cho thấy sự giao thoa giữa nhân vật lịch sử và nhân vật hư cấu trong tác phẩm đã bổ sung cho nhau, tạo nên hình ảnh Hai Miên được lưu truyền trong dân gian trọn vẹn và hấp dẫn hơn. Vì thế, việc phân biệt tình huống, sự kiện gì là thật và câu chuyện, tình tiết nào trong tác phẩm là hư cấu đã không còn quan trọng đối với độc giả ngày nay.

Từ khóa: Hai Miên; Huỳnh Công Miên; Quốc ngữ; truyện thơ

1. Huỳnh Công Miên – Nhân vật lịch sử qua lời kể

*Nam Kỳ có cậu Hai Miên,
Con Quan Tấn lớn ở miền Gò Công.
Cậu hai là bậc anh hùng,
Ăn chơi đúng điệu vô cùng liệt oanh.
...Thương người thất thế lỡ đường,
Thương người trung chánh ghét phường tà gian.
...Ghét người hiếp đáp dân lành,
Ghét người ý thế bất bình với dân.*

(Cậu Hai Miên – Nguyễn Bá Thời)

Những câu thơ trên đưa chúng tôi trở về “miền Gò Công” cuối thế kỉ XIX, tìm hiểu về nhân vật cậu Hai Miên. Lần theo dấu vết lịch sử, chúng tôi tìm đến đình Nhơn Hòa – nơi thờ bài vị của Huỳnh Công Miên. Tại nhà túc của đình, bài vị được thờ trang trọng ở bàn thờ trung tâm cùng với di ảnh của các vị tiền vãng, hậu vãng. Bài vị bằng gỗ, chạm nổi ba dòng chữ Nôm: Dòng chữ ở giữa bài vị ghi: “Huỳnh Công Miên tam thập bát tuế đệ nhị hạng chi vị”, bên trái ghi: “Kì Hợi niên, thập nhị nguyệt, sơ lục nhật”, bên phải ghi: “Nguyên cư tại Gò Công thành, tử ngụ tại Tân Hòa xã”; có nghĩa đây là bài vị của “Huỳnh Công Miên ba mươi tám tuổi, xếp vị trí thứ hai ban thờ”; “Ngày sáu, tháng mười hai, năm Kì Hợi”; “Nguyên sống tại thành Gò Công, chết ở nơi ngụ cư tại xã Tân Hòa”. Như vậy, cậu Hai Miên tên đầy đủ là Huỳnh Công Miên là con trai trưởng của Lãnh binh Huỳnh

Cite this article as: Duong My Tham (2020). Cau Hai Mien (Mr Hai Mien): From reality to literature. *Ho Chi Minh City University of Education Journal of Science*, 17(1), 49-61.

Công Tấn, quê ở Gò Công, sinh năm 1862, hưởng dương 38 tuổi, mất ngày 6 tháng chạp năm Ki Hợi (tức ngày 06 tháng 01 năm 1900, dương lịch).

Huỳnh Công Miên hay cậu Hai Miên là nhân vật lịch sử ở Nam Kỳ giai đoạn cuối thế kỉ XIX. Thời đó, nhiều người biết và ngưỡng mộ Hai Miên bởi những hành động nghĩa hiệp, tính cách ngang tàng của cậu. Họ truyền tai nhau từ người này sang người khác, từ thế hệ trước đến thế hệ sau những câu chuyện về cuộc đời của cậu. Người nghe và kể lại các sự kiện liên quan đến cậu theo cảm nhận cá nhân của họ. Vì thế, việc xác định sự kiện nào có thật và thật đến mức độ nào là điều không thể bởi thiếu cơ sở để kiểm chứng đúng sai. Để khắc họa chân dung con người thật của Huỳnh Công Miên, chúng tôi dựa vào các tư liệu, như: hồ sơ vụ án dân sự liên quan đến Huỳnh Công Miên do tòa án Sài Gòn lưu lại, tin tức từ *Gia Định Báo*, bài vị thờ cậu ở đình Nhơn Hòa, các tài liệu lịch sử viết về lãnh binh Huỳnh Công Tấn có đề cập đến cậu Hai Miên. Song, nguồn tư liệu chủ yếu vẫn là những lời kể do các nhà nghiên cứu như Huỳnh Minh, Vương Hồng Sển, Sơn Nam thu thập và viết lại. Các tác giả sau này khi viết về cậu Hai Miên cũng chủ yếu dựa vào các tư liệu của 3 nhà nghiên cứu nêu trên.

Huỳnh Công Miên sinh ra trong gia đình có thế lực, cha là lãnh binh Huỳnh Công Tấn – lập được nhiều công trạng cho thực dân Pháp nên được chính quyền thực dân trọng dụng. Ngay cả khi lãnh binh Tấn đã chết, người Pháp vẫn dành nhiều ân huệ cho người con trai cả là cậu Hai Miên. Họ cung cấp tiền bạc lo việc học hành, dung túng cho những thói xấu của Hai Miên.

Năm 12 tuổi, Huỳnh Công Miên học tại trường Khải Tường. Trên *Gia Định Báo* số ra ngày 01/02/1874 có đăng danh sách 84 học trò Trường Khải Tường, trong đó có ông Huỳnh Công Miên (Gò Công) người thường được dân chúng gọi là cậu Hai Miên (Tran Nhat Vy, 2018). Sau đó, Huỳnh Công Miên được sang Pháp du học. Về nước, lúc đầu cậu theo Phủ Trần Bá Lộc, sau này không nhận chức gì, chỉ ngao du ăn xài như bực công tử. Cậu Hai Miên đi khắp Lục tỉnh, đi đến đâu, ư đánh lộn bênh vực người mắc nạn, hết tiền vô quan Tây “mượn xài”. Quan nể tình cũ với Huỳnh Công Tấn nên thường trợ giúp và dẫu phạm pháp cũng không bắt tội. Khi chết được đời nhắc tên trong về *Cậu Hai Miên* với danh từ ngộ nghĩnh là “lưu linh miễn tử” (Vuong, 2004, p.236). Trong dân gian người ta đồn “cậu hai Miên được thực dân Pháp ‘cung’ đến nỗi cậu muốn bao nhiêu tiền cũng được, đi đến đâu, xài hết tiền cứ lại kho bạc viết ‘bông’ đưa vào lấy tiền ra” (Huỳnh, 1969, p.178). Về việc này, nhà nghiên cứu Huỳnh Minh cho rằng đó chỉ là “một lời đồn đãi mà người có kiến thức khó có thể tin” (Huỳnh, 1969, p.179). Ông lí giải có khả năng người Pháp cấp cho cậu Hai Miên một số tiền lớn, hoặc trợ cấp hằng tháng chứ không thể có chuyện người Pháp kí một ngân phiếu khoán trắng cho Hai Miên. Chúng tôi cũng đồng ý với nhà nghiên cứu Huỳnh Minh rằng hiểu lầm này xuất phát từ suy nghĩ thật thà của người dân khi thấy Hai Miên dùng ngân phiếu hoặc biên lai đến kho bạc lãnh tiền, tưởng rằng cậu hết tiền là đến lãnh không có giới hạn.

Năm 1895, Huỳnh Công Miên có một vụ khiếu tố chống lại Đốc phủ Hà Minh Phải ở tòa án Sài Gòn. Vụ tranh chấp thương mại này liên quan đến một thương nhân Ấn kiều tên là

Carpanchetty, vốn đã được đưa ra xử tại tòa án Mỹ Tho năm 1888 trước đó, nhưng phải đến năm 1895, tòa mới xét khiếu tố của Hai Miên. Tuy vậy, ông vẫn thua kiện trong lần khiếu tố này (Penant, 1896). Lật lại những trang viết của các nhà nghiên cứu, có thể thấy vụ khiếu tố này chưa từng được nhắc đến, có lẽ bởi sự kiện này không góp phần tôn vinh khí phách ngang tàng, tinh thần nghĩa hiệp của Hai Miên nên không được dân gian kể lại.

Theo lời kể của Huỳnh Minh, “Cuộc đời của Hai Miên đến chết không con kể tự” (Huỳnh, 1969, p.179), “hiện nay ngôi mộ của người tọa lạc trong một vuông đất ở đường Phát Diệm, Sài Gòn, rẽ về mé tay trái mộ xây bằng đá xanh, trước bia có ghi tên họ và ngày chết của người, vì lâu ngày bị rêu phong cỏ mọc đoc không rõ” (Huỳnh, 1969, p.179). Về cái chết của cậu Hai Miên, một vài tài liệu ghi lại lời kể của các bậc cao niên. Ông Nguyễn Công Chấn (Phó ban quản trị đình Nhơn Hòa) lúc còn sống từng kể rằng trong chuyến đi Bạc Liêu, cậu Hai Miên gặp cô Hai Xáng – con của ông Thời địa chủ. Biết chuyện cô Hai Xáng là người cậy uy của cha, luôn có thái độ hống hách, coi thường dân nghèo; “cậu Hai Miên đã ra lệnh lột hết quần áo cô Hai Xáng, trói lại và kéo lên cột buồm. Ông chủ Thời vội vã xuống nước nhỏ, năn nỉ, thương lượng với cậu Hai Miên xin chuộc cô Hai Xáng bằng một bao cà ròn giấy bạc” (Hồ Tường, 2015b). Ông nội của nhà nghiên cứu Trương Ngọc Tường (Cai Lậy, Tiền Giang) lúc sinh tiền kể lại rằng: Để rửa hận, “cô Hai Xáng thuê hơn 40 tay “đâm thuê chém mướn” cầm dao xắt chuỗi bao vây cậu Hai Miên” (Ho, 2015b). Mặc dù rất giỏi võ, nhưng Hai Miên không cầm cự nổi, đã qua đời, hưởng dương 38 tuổi.

Những chứng cứ lịch sử rất ít ỏi trên là những nét sơ lược về cuộc đời của Huỳnh Công Miên, giúp phác thảo nên một Hai Miên với tư cách là nhân vật lịch sử ở Nam Kỳ cuối thế kỉ XIX. Những câu chuyện liên quan đến tính cách, con người của Hai Miên đã trở thành giai thoại và được người dân Nam Kỳ truyền tụng. Nhà nghiên cứu Huỳnh Minh nhận xét Hai Miên là người có tánh hào hiệp của những tay chơi bởi anh chị, “gặp những việc nghĩa nho nhỏ dám ra tay ‘kiến nghĩa bất vi vô đồng giả [dũng dã]’, can thiệp những chuyện bất công quan liêu hiếp bóc dân lành, như giúp gái điếm khỏi bị mã tà ăn hiếp, đánh lính giải vây cho em út tay chơi... Vì vậy mà Hai Miên được có ‘vè’, được giới bình dân thật thà nhắc nhở như một anh hùng mã thượng”. (Huỳnh, 1969, p.179).

2. Cậu Hai Miên – Nhân vật trong tác phẩm văn học và sân khấu

Hơn ba mươi năm sau khi Huỳnh Công Miên mất, các tác giả lấy cảm hứng từ nhân vật có thật qua những lời kể, những bài vè để tái hiện hình ảnh cậu Hai Miên vào trong tác phẩm văn học và sân khấu. Năm 1934, Nguyễn Bá Thời và Cử Hoành Sơn đồng loạt xuất bản lần thứ nhất truyện thơ *Cậu Hai Miên*; ngoài ra Cử Hoành Sơn còn viết vở cải lương *Cậu hai Miên đánh thầy Cai tổng*. Một năm sau, Cử Hoành Sơn tiếp tục “sáng tác” truyện thơ *Cậu Hai Miên* cuốn thứ nhì, nhằm kể tiếp hai sự kiện mà trong cuốn thứ nhất tác giả chưa có dịp để thuật lại. Trong số các tác phẩm này, truyện thơ của Nguyễn Bá Thời là văn

bản thường được các nhà nghiên cứu giới thiệu, trích dẫn và phân tích nhiều nhất từ trước đến nay.

Trong quá trình nghiên cứu chúng tôi còn tìm thấy một văn bản thơ *Câu Hai Miên* của tác giả Tân Sơn. Về nội dung, hai văn bản thơ *Câu Hai Miên* [Miên] của Nguyễn Bá Thời và của Tân Sơn trùng nhau hoàn toàn. Văn bản thơ *Câu Hai Miên* của tác giả Tân Sơn là một bản thảo đánh máy không bìa, trang nội dung đầu tiên chỉ ghi “tác giả: Tân Sơn” “soạn/ 4 bản” (bản thảo *Câu Hai Miên* – Tân Sơn).

Sự xuất hiện hai văn bản thơ *Câu Hai Miên* của Nguyễn Bá Thời và Tân Sơn dẫn đến một giả thuyết có khả năng cả hai tác giả trên đều không phải là người đặt thơ mà chỉ ghi chép lại thơ *Câu Hai Miên* thông qua những nghệ nhân “nói thơ” rồi đem in ấn, xuất bản. Việc một văn bản nói thơ như thơ *Thầy Thông Chánh* vẫn tồn tại hàng trăm năm thông qua hình thức diễn xướng là một minh chứng cho giả thuyết này. Thêm vào đó, việc ghi thông tin “tác giả” không thống nhất trong cùng một tác phẩm, ở trang bìa ghi “Vạn Phước soạn và xuất bản” nhưng vào trang nội dung thì lại ghi “tác giả: Vạn Phước dit Nguyễn Bá Thời” (*Câu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời), khiến người đọc phân vân liệu tác giả Nguyễn Bá Thời là người “sáng tác” thơ hay chỉ làm công việc ghi chép, soạn lại văn bản nói thơ? Dựa vào chữ dùng được in trên trang bìa tác phẩm của hai tác giả Cừ Hoành Sơn và Nguyễn Bá Thời có thể thấy Cừ Hoành Sơn xác định tác phẩm của ông là “thơ mới” và giải thích “thơ mới này [này] thuật tích câu Hai Miên mỗi câu văn nào cũng đều của bốn hiệu mới đặt ra” (*Câu Hai Miên* - Cừ Hoành Sơn); còn tác giả Nguyễn Bá Thời chỉ dùng mỗi một từ “thơ”. Vậy nên, phải chăng tác phẩm này không phải do tác giả đặt thơ?

Trên văn bản thơ *Câu Hai Miên*, tác giả Cừ Hoành Sơn ghi đây là “sự tích nước nhà” (*Câu Hai Miên* - Cừ Hoành Sơn). Điều này cho thấy tác giả nhận rằng chuyện kể về cuộc đời Hai Miên – nhân vật lịch sử sống vào cuối thế kỉ XIX ở Nam Kỳ là có thật. Các tác giả đặt thơ không sống cùng thời với nhân vật nên chủ yếu dựa vào những lời kể trong dân gian về Hai Miên, sau đó thêm vào đôi chút ý kiến chủ quan hoặc một số chi tiết cho chuyện thêm hấp dẫn. Nghiên cứu về những tác phẩm điện ảnh cải biên dựa vào câu chuyện có thật, Thomas Leitch cho rằng: “Những màn tái hiện mang tính lịch sử trong trong điện ảnh, cho dù nghiên cứu cẩn thận đến đâu chẳng nữa cũng không phải là lịch sử mà là sự tái hiện được hư cấu những sự kiện lịch sử” (Leitch, 2007, p.282). Theo đó, yếu tố hư cấu trong quá trình tái hiện lịch sử là không thể tránh khỏi trong tác phẩm cải biên. Cùng tái hiện những sự kiện giống nhau xảy ra trong cuộc đời của nhân vật, nhưng ở mỗi tác phẩm nhân vật Hai Miên được khắc họa khác nhau theo ý thức chủ quan của từng tác giả. Tuy nhiên, tác giả chỉ thêm bớt, thay đổi vài tình tiết để tác phẩm thêm sinh động, hấp dẫn chứ không tự ý dựng lên cốt truyện. Từ đời thực, Hai Miên bước vào tác phẩm trở thành “người hùng” của nhân dân, của những người sức yếu thế cô.

2.1. *Xuất thân của Hai Miên*

Tác phẩm của Nguyễn Bá Thời giới thiệu sơ lược Hai Miên là “con quan lớn Tấn ở miền Gò Công” và “cậu Hai vốn bực có quyền, quan trên cũng nể cũng kiên lựa là” (*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời). Tác giả không quan tâm nhiều đến xuất thân, ngoại hình nhân vật mà tập trung vào tính cách và hành động hào hiệp, trượng nghĩa của Hai Miên. Khác với Nguyễn Bá Thời, tác giả Cử Hoành Sơn xem hoàn cảnh xuất thân là một yếu tố quan trọng góp phần tạo nên con người Hai Miên.

*Đoạn này nhắc chuyện buổi đầu,
Danh Lãn binh Tấn bấy lâu người đồn.
Ngài là một bực đại nhơn,
Lúc người Pháp chữa để chân đất này.
Nam trào vì mến yêu tài,
Lãn Binh nấy chức cho ngài chẵn dân.*

Thực tế khi Pháp đánh vào Sài Gòn năm 1859, Huỳnh Công Tấn chỉ mới 22 tuổi, chức lãnh binh là do thực dân Pháp phong sau khi lập nhiều công lớn cho chính quyền thực dân. Tuy nhiên, Huỳnh Công Tấn trong tác phẩm của Cử Hoành Sơn lại là quan đại thần được triều đình sắc phong chức Lãnh binh, khi thực dân Pháp xâm chiếm Nam Kỳ, ngài mới “đầu thuận Lang Sa” vì “nghĩ không quật hạ ắt là khổ thân// lại thêm báo hại con dân/ chi bằng đầu thuận vẹn phần trước sau” (*Cậu Hai Miên* – Cử Hoành Sơn). Tác giả xây dựng hình ảnh cha của Hai Miên là người tài giỏi, đức cao vọng trọng, từng có công với triều đình và cũng là người thức thời, khôn khéo biết nắm bắt thời cơ thay đổi theo thực tế cuộc sống nhằm thuận lợi hơn cho bản thân, gia đình và nhân dân. Những việc làm của Huỳnh Công Tấn, mà theo nhà nghiên cứu Huỳnh Minh là hành động “phản nước hại dân” (Huỳnh, 1969, p.178), lại được Cử Hoành Sơn kể dưới góc nhìn của chính quyền thực dân, vẽ nên một hình ảnh đẹp về Lãnh binh Tấn.

Với việc “dẫn quân Pháp bao vây ‘đám lá tối trời’ để giết chủ cũ (Trương Định), tham gia trận bao vây đảo Phú Quốc để nhìn mặt và bắt Nguyễn Trung Trực” (Son Nam, 2017, p.154), Huỳnh Công Tấn được thực dân Pháp ghi nhớ công lao, phong chức lãnh binh, ban thưởng tiền của và “đền ơn” bằng cách đưa Hai Miên sang Pháp du học. Tác giả Cử Hoành Sơn tái hiện những chi tiết trên một cách sáng tạo, nhằm xây dựng cho Hai Miên một gia thế lí tưởng, giàu có, quyền lực nhưng được mọi người kính nể, thương yêu. Tác giả rất khéo léo giữ lại tất cả những sự kiện có thật xảy ra trong thực tế dưới góc nhìn có lợi cho nhân vật, thêm vào một vài chi tiết để mang lại cho người đọc ấn tượng tốt nhất về xuất thân của Hai Miên.

Theo tìm hiểu của chúng tôi, trong dân gian người ta không nhắc đến ngoại hình mà chỉ kể về những hành động tạo nên tính cách, con người của Hai Miên. Trong tác phẩm của mình, Nguyễn Bá Thời không miêu tả ngoại hình nhân vật nhưng bằng hình vẽ minh họa trên trang bìa, chúng ta có thể thấy hình ảnh một chàng trai “tuổi nay gần mới ba mươi”

(*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời) thuộc tầng lớp quý tộc, tay trái xỏ vào túi quần, rất hiện ngang trong bộ âu phục mang phong cách hiện đại, giày da, quần tây và khoác áo bành tô. Khác với Nguyễn Bá Thời, nhân vật Hai Miên được Cử Hoành Sơn miêu tả rõ nét hơn, đại diện cho phong cách quý tộc Việt Nam giai đoạn cuối thế kỉ XIX. Tranh minh họa trên trang bìa các tác phẩm của Cử Hoành Sơn cho thấy Hai Miên thường sử dụng những bộ y phục mang đậm chất Việt như bộ bà ba, tóc búi hoặc “quần lãnh mới áo bành tô trắng giặt ủi thẳng băng, đầu bịt khăn nhiều điều có giắt lược đòi mỗi chỉ vàng” (*Cậu Hai Miên* – Cử Hoành Sơn), đặc biệt pha lẫn phong cách phương Tây “tay cầm cây gậy thật to” bằng gỗ quý, chân mang giày tây.

*Thường khi hể cậu ra đường,
Quần lãnh [lãnh] lảng lướt mặc thường mà thôi.
Bịch [bịch] khăn nhiều [nhiều] đồ rất tươi,
Bà ba kim thời may kiểu bành tô.
Tay cầm cây gậy thật to,
Nhà hàng nhà xét ra vô thường thường.*

(*Cậu Hai Miên* – Cử Hoành Sơn)

Hai Miên được “sang Pháp đòi trau học hành” (*Cậu Hai Miên* – Cử Hoành Sơn), vốn “thông minh hơn người” lại thông thạo tiếng Pháp, nhưng về nước cậu không tham gia làm việc cho chính quyền thực dân. Được nhà cầm quyền Pháp dung dưỡng, Hai Miên suốt ngày rong chơi, bài bạc, tiêu tiền như nước.

Đối với người Pháp và quan lại địa phương ở Nam Kỳ lục tỉnh, Hai Miên là gánh nặng và là một vật cản cho họ trong quá trình thực thi pháp luật; nhưng với người dân Nam Kỳ, Hai Miên là một bậc “anh hùng”. Riêng việc Hai Miên không tham gia chính quyền thực dân đã đủ để người dân Nam Kỳ ngưỡng mộ và yêu mến ông. Nhà nghiên cứu Huỳnh Minh cho rằng: “Hắn (Hai Miên) không nói chí cha làm những điều tàn ác, bóc lột đồng bào. Nếu muốn thì được, nhưng hắn không làm quan bày tôi, không giúp Pháp truy nã diệt trừ những nhà ái quốc Việt Nam. Hắn chỉ là một công tử lấy tiền của Pháp đi du lịch ăn chơi đã đời, từ tỉnh này sang tỉnh kia ngồi trên chiếc ghe bầu chễm chệ” (Huỳnh, 1969, p.178).

2.2. Những hành động bênh vực kẻ yếu

Hai Miên là người có máu giang hồ mã thượng, thích ngao du và làm việc nghĩa, tính tình hào phóng, dám ăn thua đủ với kẻ mạnh hiếp yếu. Các hành vi nghĩa hiệp ấy được dân chúng Nam Kỳ ưa thích, truyền tụng và tôn sùng cậu. Hàng ngày, Hai Miên đi đá gà, uống rượu, hốt me (một thứ cờ bạc), tiền thắng bạc cậu cho đám đệ tử, giúp người hoạn nạn, khó khăn: Cậu Hai tiền bạc thiếu chi/ Hể ai hoạn nạn cấp kì thi ơn (*Cậu Hai Miên* – Cử Hoành Sơn).

Qua đó, có thể thấy Hai Miên không quan tâm đến tiền bạc, đánh bạc đối với cậu là niềm vui và cũng là một hành động nghĩa hiệp “lấy của người giàu chia cho người nghèo”. Thái độ trọng nghĩa khinh tài của cậu thể hiện đặc tính của người Nam Kỳ.

Từ một câu chuyện, tình tiết xảy ra trong cuộc đời của cậu Hai Miên, dân gian thêm bớt và mỗi người kể lại một cách khác nhau. Các tác giả truyện thơ mỗi người nghe mỗi khác và đưa vào tác phẩm theo ý kiến chủ quan của họ. Nguyễn Bá Thời kể, trên đường đi tìm thú vui để giải trí, cậu Hai Miên gặp Tám Hồ ức hiếp, đánh đập một cô gái, cậu liền ra mặt can ngăn. Trước phản ứng hung hăng của Tám Hồ, Hai Miên vẫn kiên nhẫn khuyên hấn: “Chú đừng ỷ sức dọc ngang/ Chuyện chi còn đó phép quan công bình”, “Rằng mình là bực hùng anh/ Đánh chi phận gái bố kinh ngây thơ” (*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời) nhưng Tám Hồ vẫn không hiểu lí lẽ “Dầu cho có cậu Hai Miên/ Đến đây ta cũng chẳng kiên [kiêng] lựa mảy” (*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời). Hai Miên biết Tám Hồ khoác lác nên hỏi về mối quan hệ với cậu Hai, Tám Hồ ra oai: Hai Miên em của ta đây/ Ta dạy võ nghệ bấy chầy nào ai// Bấy giờ nó đặng thành tài/ Nhờ tao đào tạo công rày mười năm (*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời).

Không nén được giận, Hai Miên ra tay đánh Tám Hồ. Bị thất thủ dưới tay cậu Hai, Tám Hồ xin cậu tha tội và “cậu Hai thấy vậy tha ngay” (*Cậu Hai Miên* – Nguyễn Bá Thời). Tình huống giữa đường Hai Miên gặp chuyện “bất bình”, liền ra tay cứu giúp được Cừ Hoành Sơn kể lại chi tiết hơn và có vài thay đổi. Đó là, tên du côn ghẹo gái không phải là Tám Hồ mà là Tám Mão. Việc tên nhân vật và một vài chi tiết trong tác phẩm Cừ Hoành Sơn khác với tác phẩm của Nguyễn Bá Thời có thể là do nhiều người kể khác nhau nên xảy ra tình trạng “tam sao thất bản” hoặc tác giả truyện thơ muốn thay đổi tên nhân vật và thêm bớt vài tình tiết theo tư tưởng chủ quan của họ.

Huỳnh Công Miên là nhân vật có thật và chỉ sống một cuộc đời duy nhất, nhưng khi bước vào tác phẩm, được các tác giả nhào nặn trở thành nhiều tính cách khác nhau. Nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Nguyễn Bá Thời là người nghĩa khí, tính tình bộc trực, nóng nảy, vì thế khi nghe Tám Hồ khoác lác, coi thường mình, cậu liền ra tay dạy cho hấn một bài học. Sau khi bị đánh bại, hấn xin Hai Miên tha mạng, cậu không chấp nhận, nhanh chóng bỏ qua. Nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Nguyễn Bá Thời và Cừ Hoành Sơn đều là “người hùng” của nhân dân, của những người sức yếu, thế cô, có thân phận nghèo hèn. Tuy nhiên, nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Cừ Hoành Sơn cư xử điềm đạm hơn, suy nghĩ chín chắn trước khi hành động. Khi biết rõ mọi chuyện, Hai Miên nghĩ thầm phải trừng trị tên này để về sau không còn ỷ mạnh hiếp yếu, ngang ngược hại người: “thấy người yếu đuối làm ngang/ Ai đời chọc gái tội tàn vầy đâu// Bỏ qua sao gọi anh hào/ Thằng này ngang ngược để sau hiếp người” (*Cậu Hai Miên* – Cừ Hoành Sơn). Nhưng Hai Miên vẫn chưa hành động ngay mà kiên trì thuyết phục Tám Mão mở lòng tha cho gái. Điều khác biệt là, bị Tám Mão xúc phạm, ăn nói xác xược nhưng Hai Miên vẫn còn tâm trạng chọc ghẹo và cười nhạo hấn:

*Ai đời đã gặp mình đây,
Mà không biết mặt khoe tài chưng [xưng] danh.
Nó đà chôn sống danh mình,
Sẵn đây nhạo nó mới đành dạy ta.*

(*Cậu Hai Miên* – Cừ Hoành Sơn)

Đến lúc Hai Miên cảm thấy không còn có thể thuyết phục, khuyên giải Tám Mão bằng lí lẽ, cậu ra tay trừng trị trước khi giao hẳn cho quan địa phương. Hai Miên được người dân Nam Kỳ, đặc biệt giới giang hồ nể phục vì những hành động trượng nghĩa, trừng trị những kẻ côn đồ ý mạnh bắt nạt các cô gái chân yếu tay mềm hoặc vì nghĩa khí mà sẵn sàng bày sòng đánh bạc, tiền thắng chia hết cho đám đệ tử.

2.3. Những hành động ngang tàng, chống đối quan lại địa phương

Cậu Hai là người ngang ngược, sự ngang ngược của cậu Hai thể hiện tinh thần chống đối, bất phục tùng chính quyền mặc dù cậu vẫn là người hưởng quyền lợi từ nhà cầm quyền Pháp. Tới lễ Chánh Chung – Quốc khánh nước Pháp, nhà nước ra lệnh cấm dân chúng tụ tập bài bạc. Đám đệ tử buồn vì mất đường “kiếm ăn” nên đã đến cậu nhò Hai Miên nghĩ cách. Ban đầu cậu Hai “xét suy trong dạ” rồi khuyên đám đàn em tuân thủ lệnh cấm cờ bạc, ăn chơi của nhà nước “Bạc bài còn cũng nhiều khi/ Phen này nghỉ tạm hệ gì hầy yên” (*Cậu Hai Miên – Cừ Hoàn Sơn*); nhưng rồi nể tình chúng, Hai Miên cho phép người dân lập sòng khắp nơi làm trái lệnh nhà nước đã ban.

Thực hiện lệnh cấp trên, Hương tuần đi bắt hết những người dám tổ chức và tham gia đánh bạc, vì vậy cuộc đụng độ giữa Hai Miên và Hương tuần đã khiến vị này phải chịu thiệt thòi. Ngậm ngùi mang thương tích về kể với Hương quản và chú Xã, sẵn dịp chú Xã có tư thù với Hai Miên nên đem sự tình báo với quan trên. Sau nhiều lần cấp dưới giải quyết không thành công, quan Tham biện mời Hai Miên đến gặp và cho phép cậu tổ chức cờ bạc với lời dặn dò giữ gìn trật tự xóm giềng.

Có chơi cờ bạc như vậy,

Cậu nên coi sóc hôm mai xóm làng

(Cậu Hai Miên – Cừ Hoàn Sơn)

Tình huống trên cho thấy Hai Miên có ảnh hưởng lớn đến các quyết định của quan lại cấp cao thuộc nhà cầm quyền Pháp. Họ nuông chiều Hai Miên, không muốn làm khó cậu có lẽ là do kiêng nể cha cậu vì những công hiến trước đây của ông cho chính quyền thực dân. Hành động Hai Miên đánh Hương quản, Hương tuần là thể hiện khuynh hướng đối kháng của người anh hùng hảo hán trong một xã hội đầy rẫy những bất công. Hành động ấy được người dân Nam Kỳ ủng hộ vì nó hướng đến lợi ích của người dân nghèo và qua đó bộc lộ tinh thần nghĩa hiệp, tính cách cương trực của Hai Miên.

Một tình huống khá nổi tiếng trong chuỗi các hành động nổi loạn của Hai Miên đó là đánh thầy Cai tổng. Đây là một tình huống thể hiện tính cách của cậu Hai Miên, bộc trực, nóng nảy nhưng đầy nghĩa khí. Một lần, cậu Hai xuống ghe tìm vui thì bước nhầm lên thuyền thầy Cai khiến thuyền chao đảo, chủ thuyền tức giận. Hai bên lời qua tiếng lại, thầy Cai đánh hạ năm, sáu người đi theo Hai Miên, buộc lòng Hai Miên ra tay đánh nhau với thầy. Tác phẩm của Nguyễn Bá Thời và Cừ Hoàn Sơn đều kể giống nhau những chi tiết trên, đến đoạn cả hai giao đấu thì có khác. Tác giả Nguyễn Bá Thời miêu tả chi tiết lối đánh, cách ra đòn của cả hai và cuối cùng Hai Miên hạ được thầy Cai tổng. Thầy Cai tâm

phục khầu phục tài năng của Hai Miên, chủ động xin lỗi và kết giao thành bạn bè. Tác giả Cử Hoành Sơn miêu tả tình tiết Hai Miên và thầy Cai tổng đánh nhau gay gắt hơn, đỉnh điểm là Hai Miên “đá thầy văng bổng khỏi ghe ba sào”, nhưng rồi “Hai Miên thấy gã chẳng an/ Động lòng thương xót vợ vàng vót lên” (*Câu Hai Miên – Cử Hoành Sơn*). Vượt qua ranh giới mong manh của sự sống và cái chết, cuối cùng Hai Miên và thầy Cai tổng xóa bỏ hiểu lầm, xích lại gần nhau trở thành những người bạn. Chọn tình huống này trong truyện thơ, tác giả Cử Hoành Sơn viết thành từng cái lương *Câu Hai Miên đánh thầy Cai tổng*, nội dung này được dựng ở màn thứ nhì trong ba màn của toàn bộ vở cải lương. Điểm khác biệt với truyện thơ là trong từng cái lương, Cử Hoành Sơn sáng tạo thêm nhân vật mới – vợ thầy Cai tổng. Sau cuộc giao đấu, thầy Cai bị Hai Miên đá lọt xuống sông, cậu Hai vớt lên và đang hỏi tội thầy Cai thì vợ thầy chạy đến. Bà Cai nhận ra cậu Hai và xin cậu tha mạng chồng bà. Hai Miên nể tình bà liền thả thầy Cai. Sự xuất hiện đúng lúc của bà Cai đã hóa giải sự hiểu lầm và kết nối tình bằng hữu giữa hai người đàn ông. Theo chúng tôi, nhân vật vợ thầy Cai tổng không chỉ đóng vai trò “mở nút” cho tình huống mà còn giúp sân khấu trở nên sinh động và hấp dẫn hơn.

2.4. *Cái chết của Hai Miên*

Nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Cử Hoành Sơn được xem như “người hùng” của nhân dân, là đại ca trong giới giang hồ, thương người nghèo, bênh vực kẻ yếu, sẵn sàng trừng trị những tên côn đồ ý mạnh hiệp yếu, thậm chí đánh cả những tên quan lại địa phương ý thế đánh đập dân lành. Hai Miên tiêu tiền như nước, ăn chơi, cờ bạc nổi tiếng trong giới giang hồ Nam Kỳ lục tỉnh và được nhiều quý bà, quý cô yêu mến, trong đó có con năm Cần Đức. Với phụ nữ, Hai Miên có nguyên tắc riêng là không giao du tình cảm với đàn bà đã có chồng.

Điều này đã được tác giả Cử Hoành Sơn nhấn mạnh thêm trong từng cái lương *Câu Hai Miên đánh thầy Cai tổng*. Ở màn thứ 3, Bảy Thọ – đàn em của Hai Miên – có nói: “Đàn bà lịch sự như tiên đi nữa mà cậu (cậu ấy) biết là có chồng thì không bao giờ cậu thèm” (*Câu Hai Miên – Cử Hoành Sơn*). Vì quyết tâm chiếm trọn tình cảm của Hai Miên nên con năm Cần Đức cố tình giấu thân phận thật của mình và dùng nhan sắc, lời lẽ khôn khéo kiên trì đeo đuổi Hai Miên:

*Dối mình vốn chẳng có chồng,
Kỳ trung vợ của Hai Lung xóm gà.*

(*Câu Hai Miên – Cử Hoành Sơn*)

Anh hùng không qua ả mỹ nhân, chỉ sau một thời gian, cậu Hai chấp nhận qua lại với con năm Cần Đức. Hai Lung biết được mối quan hệ giữa vợ mình với Hai Miên nên rất tức giận, bày kế trả thù. Hai Lung mời Hai Miên dự tiệc, ép rượu cho cậu say mềm, rồi cùng ba đến bốn mươi tên du côn chặn đường vây đánh cậu Hai.

Tuy đang say rượu nhưng Hai Miên vẫn chống trả quyết liệt, thể hiện bản lĩnh của người hùng trước bốn mươi tên du côn có vũ khí. May mắn không đến với Hai Miên, trước

khi chết, cậu Hai tiếc nuối nhận ra lỗi lầm do mình vô tình gây nên “Lầm tay hái đóa hoa hường/ Bị gai đâm chết cũng bường lòng ta” (*Cậu Hai Miên – Cừ Hoành Sơn*), đồng thời dặn dò hai người em họ không truy cứu trách nhiệm, không thừa kiện Hai Lung. Lời trăng trối càng thể hiện rõ tính cách của Hai Miên “vốn người hào hiệp anh hùng/ Đến đâu ai cũng phục tùng nể kiềng” (*Cậu Hai Miên – Cừ Hoành Sơn*).

Cừ Hoành Sơn kể về nguyên nhân dẫn đến cái chết của Hai Miên khác hoàn toàn so với câu chuyện được dân gian truyền miệng. Sự thật có thể đúng như người ta kể, Hai Miên ghét tính hống hách, khinh người của cô Hai Xáng nên trừng trị bằng cách treo cô Hai lên cột buồm, để rồi cô Hai ôm hận thuê giang hồ đoạt mạng Hai Miên. Theo Thomas Leitch: “Những bộ phim dựa trên một câu chuyện có thật không nhất thiết là để nói về sự thật” (Leitch, & Thomas, 2007, p.283). Ở đây, Cừ Hoành Sơn tái hiện hình ảnh nhân vật Hai Miên theo ý thức cá nhân của tác giả nên Hai Miên trong tác phẩm không nhất thiết phải suy nghĩ và hành động đúng như nhân vật Huỳnh Công Miên trong lịch sử.

Là nhân vật có thật nhưng cuộc đời của Hai Miên như một cuốn tiểu thuyết, được người đời thêu dệt rất nhiều. Người thương thì kể chuyện hay chuyện tốt, còn kẻ ghét thì kể chuyện xấu xa. Vì vậy, cuối cuốn thứ nhất truyện thơ *Cậu Hai Miên*, tác giả Cừ Hoành Sơn đã giải thích thêm với độc giả:

*Hai Miên một bực anh hùng,
Há đi đánh gái má hồng ai khen!*

(*Cậu Hai Miên – Cừ Hoành Sơn*)

Nhân vật Hai Miên trong tác phẩm là người đàn ông biết trân trọng phụ nữ, nhiều lần ra tay cứu giúp những cô gái gặp nạn trên đường, đặt ra nguyên tắc không quan hệ tình cảm với phụ nữ đã có gia đình. Theo Cừ Hoành Sơn, một người với tính cách như vậy không thể là người tùy tiện đánh phụ nữ chỉ vì nghe người khác nhận xét cô ấy xấu tính. Vì vậy, tác giả tiếp tục “đặt” thêm cuốn thơ thứ nhì nhằm giải thích tình huống cậu Hai Miên đánh cô Hai Xáng và giặc Cờ đen. Mở đầu tình huống, tác giả giới thiệu vài nét tính cách của Hai Miên, qua đó muốn giải thích chuyện cậu Hai trừng trị cô Hai Xáng là có nguyên do.

Nguyên nhân của chuyện này xuất phát từ việc thuyền của Hai Miên vô tình trôi đụng vào thuyền của cô Hai Xáng, cú va đập mạnh khiến thuyền của cô Hai “bể mũi nát tan”. Người làm công của cô Hai Xáng biết tính chủ khó khăn, dử dằn, họ lo sợ bị phạt nên đã mắng chửi nặng lời và đòi Hai Miên đền tiền. Hai Miên đồng ý đền vì hư tổn là do thuyền cậu gây ra nhưng với điều kiện họ không được tiếp tục chửi mắng nặng lời. Không những không dừng lại mà càng lúc họ càng chửi thậm tệ hơn khiến Hai Miên đổi ý không bồi thường. Lúc này, hai bên không nén được cơn giận nên đã xảy ra đánh nhau. Hai Miên đánh hạ chục tên người làm của cô Hai Xáng, khiến cô nổi trận lôi đình, chửi mắng nặng lời, không kiềng nể. Sự tức giận lên đến đỉnh điểm, cô Hai Xáng và người làm của cô tấn công Hai Miên. Bị tấn công nhưng Hai Miên chỉ miễn cưỡng chống đỡ, không có ý ra tay

với phụ nữ, nhưng vì cô Hai và thuộc hạ của cô quá hung hăng, chửi bới không dứt nên Hai Miên phải khóa tay bắt trói:

*Nghĩ rồi cậu mới lĩnh truyền,
“Mau trói Hai Xáng rút lên cột buồm [buồm]”*

(Cậu Hai Miên – Cử Hoành Sơn)

Theo lời kể của dân gian, ông địa chủ Thời – cha cô Hai Xáng phải xuống nước năn nỉ và xin chuộc cô Hai bằng một bao cà ròn giấy bạc. Những tổn thất mà cô Hai Xáng phải gánh chịu là cả vật chất lẫn tinh thần, vừa bị mất mặt trước mọi người – những người hằng ngày cô vẫn hà hiếp bắt nạt vừa bị mất tiền chuộc cho Hai Miên. Nỗi nhục này đối với cô Hai là quá lớn và việc cô thuê bốn mươi tên giang hồ lấy mạng Hai Miên là điều tất yếu vì cô có đủ khả năng và động cơ. Hành động của Hai Miên được người bình dân – đặc biệt những người nghèo hưởng ứng vì đã giúp họ trừng trị cô Hai Xáng – đại diện bọn cường hào ác bá. Đây là lí do khiến câu chuyện này được dân gian truyền tụng. Tác giả Nguyễn Bá Thời có thể cũng được nghe người dân Nam Kỳ nói thơ hoặc kể về cái chết của Hai Miên nhưng trong tác phẩm của mình, ông không đề cập sự kiện này. Tác giả tái hiện nhân vật có thật nhưng là theo tư tưởng chủ quan của tác giả, có thể ông cho rằng hành động Hai Miên trừng phạt cô Hai Xáng không góp phần làm cho nhân vật đẹp hơn nên đã cắt bỏ trong quá trình biên soạn.

Khác với Nguyễn Bá Thời, Cử Hoành Sơn đã cố gắng xây dựng tình huống để phát triển câu chuyện theo ý kiến chủ quan của mình. Tình huống Hai Miên đánh cô Hai Xáng được tác giả Cử Hoành Sơn kể chi tiết, cách xử sự phù hợp với tính cách nhân vật, đồng thời tác giả đã sáng tạo thay đổi vài tình tiết, đó là Hai Miên nể mặt Quan huyện mà tha cho cô Hai chứ không vì một bao “cà ròn giấy bạc” mà bỏ qua. Tác giả thay đổi tình tiết này là nhằm hướng đến mục đích giải thích cho mọi người hành động Hai Miên trừng phạt cô Hai Xáng là việc cần làm để giúp cô Hai sửa tính khinh người, ý thế ức hiếp dân lành, chứ không vì tư lợi.

Cùng chất liệu là nhân vật có thật, các tác giả đều hướng đến tái hiện hình ảnh nhân vật là người hùng của nhân dân, với những tính cách tiêu biểu của người dân Nam Kỳ là bộc trực, hào hiệp, trượng nghĩa và ngang tàng đúng chất của một tay giang hồ. Nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Nguyễn Bá Thời có cách cư xử và hành động thể hiện là người có khí chất nóng nảy, dễ nổi giận và nhanh nguôi. Hình ảnh nhân vật Hai Miên trong tác phẩm của Cử Hoành Sơn lại là người có cách cư xử ôn hòa, kiên nhẫn giải thích bằng lí lẽ, chủ động giảng hòa nhiều lần với họ để mong giải quyết mâu thuẫn trong êm đẹp. Hai Miên suy xét kĩ trước khi hành động, cố gắng kiềm chế bản thân để không nóng giận vô cớ nhưng thường không chịu được người khác miệt thị, xem thường mình và sẽ ra tay trừng trị.

3. Kết luận

Tác giả dựa vào những câu chuyện kể về nhân vật có thật để “sáng tác” nên tác phẩm, chứ không tự ý xây dựng cốt truyện, nhưng hình tượng nhân vật trong tác phẩm vẫn không thể là nhân vật lịch sử vì tác giả đã tái hiện nhân vật vào tác phẩm bằng ý thức sáng tạo của cá nhân. Hơn nữa, người ta chỉ có thể ghi lại hình ảnh nhân vật có thật và kể lại một vài tình huống diễn ra trong thực tế nhưng điều đó chỉ phản ánh được ngoại hình và một vài tính cách nổi bật của nhân vật chứ không thể xác định tính trung thực trong từng câu nói của nhân vật vì thực tế không ai biết nhân vật nói gì. Qua quá trình lưu hành, hình tượng nhân vật trong tác phẩm được hòa quyện với nguyên mẫu qua những câu chuyện kể trong dân gian, góp phần tạo nên cái nhìn thiện cảm dành cho nhân vật có thật.

Mỗi tác giả lại có một cách xây dựng hình ảnh nhân vật khác nhau theo tư tưởng chủ quan của họ. Nguyễn Bá Thời thường chọn lọc những sự kiện nổi bật để kể nhằm tôn vinh những đức tính tốt đẹp của nhân vật Hai Miên. Những sự kiện, tình huống mà tác giả cho là không đẹp, không phù hợp với hình ảnh người hùng của nhân dân, như: xuất thân của Hai Miên hay sự kiện đánh cô Hai Xáng; cái chết của Hai Miên bị tác giả lược bỏ hoặc không nhắc đến. Còn tác giả Cử Hoành Sơn lại chọn cách tác động vào những sự kiện, tình huống trên để thay đổi bản chất sự việc. Tác giả thêm bớt vài chi tiết để thay đổi xuất thân của Hai Miên, tạo thiện cảm cho người đọc. Bản thân tác giả không chấp nhận hành động Hai Miên vô cớ trừng trị cô Hai Xáng nên đã nhọc công sáng tạo nhiều tình tiết nhằm “minh oan” cho Hai Miên. Đặc biệt, để phù hợp tâm lí, tính cách nhân vật Hai Miên trong tác phẩm, Cử Hoành Sơn đã mạnh dạn sáng tạo nên tình huống con năm Cẩn Đước cố tình quyến rũ Hai Miên, khiến người hùng bỏ mạng oan ức.

❖ **Tuyên bố về quyền lợi:** Tác giả xác nhận hoàn toàn không có xung đột về quyền lợi.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Ho Tuong (2015b). Hai Mien's knightly life and death in a temple [Dai ca Hai Mien song ngang tang nghĩa hiệp, chết vô dinh]. Retrieved March 04, 2018 from *Tuoi tre online*: <https://tuoitre.vn/dai-ca-hai-mien-song-ngang-tang-nghia-hiep-chet-vo-dinh-1014382.htm>
- Huynh Minh (1969). *Go Cong past and present [Go Cong xưa và nay]*. Sai Gon: Cach Bang.
- Leitch, T. M. (2007). *Film adaptation and its discontents: from Gone with the wind to The Passion of the Christ*. USA: The Johns Hopkins University Press.
- Penant, D. (1896). *La Tribune des colonies et des protectorats*. Paris: A L'Administration.
- Tran Nhat Vy (3/11/2018). A dictionary can be missing not misleading [Tu dien co the sot nhưng khong the sai]. Retrieved from <https://thanhvien.vn/van-hoa/tu-dien-co-the-sot-nhung-khong-the-sai-769716.html>
- Vuong Hong Sen (2004). *Sai Gon in the past [Sai Gon nam xưa]*. Dong Nai: Dong Nai Collective Publishing House.

CAU HAI MIEN (Mr Hai Mien): FROM REALITY TO LITERATURE

Duong My Tham

Van Hien University

Corresponding author: Duong My Tham – Email: mythamduong@gmail.com

Received: July 08, 2019; Revised: September 24, 2019; Accepted: December 10, 2019

ABSTRACT

The study aims at exploring the historical figure - Huynh Cong Mien and the character of Hai Mien redefined in the literary work entitled “Cau Hai Mien”, which was written by Nguyen Ba Thoi and Cu Hoanh Son. It can be seen that it is the combination of the historical figure and fictional character that creates a complete and interesting character widely known by the public. Therefore, the distinction between real situations and fictional details in literary works seems to be insignificant to today’s readers.

Keywords: Hai Mien; Huynh Cong Mien; Vietnamese Romanized script; verse-narrative